

TEOLÓGIA ÉS NEMZETEK

TEOLÓGIA ÉS NEMZETEK

Az Evangélikus Hittudományi Egyetem
oktatóinak tanulmánykötete

Szerkesztette: SZABÓ LAJOS

EVANGÉLIKUS HITTUDOMÁNYI EGYETEM
Budapest, 2016

A borító Viczián Zsófia fevételének felhasználásával készült.

Minden jog fenntartva. Bármely másolás, sokszorosítás,
illetve adatfeldolgozó rendszerben való tárolás
a kiadó előzetes írásbeli engedélyéhez van kötve.

Tanulmányok © Szerzők, 2016

© Evangélikus Hittudományi Egyetem, 2016

TARTALOM

FABINY TAMÁS: „Boldog az a nemzet...” 11

KŐSZEGHY MIKLÓS: A vándorló arámi nyomában 13

A Deuteronomium 26,5 híres hitvalló szövege (a keresztény bibliatudomány Credónak nevezi a verset és tágabb kontextusát egyaránt) arra hívja fel a mindenkori izraeliták figyelmét, hogy őseik egykor nomádok voltak.) A szöveg sok szempontból identitást teremtő gondolatokat fogalmaz meg, amelyek nyomán az egykori izraelita, de akár mi is elgondolkodhatunk azon, hogy honnan jöttünk. Mert talán ez jelöli ki a leginkább azt, hogy merre tartunk. Idegenség és otthonlét, vándorlás és letelepedés, Egyiptom és az ígért földje – megannyi dilemma, amelyek szeretnék utánajárni e rövid írásban.

VARGA GYÖNGYI: „Hazasegítelek a messzeségből” (Jer 30,10) 27

Bár az Ószövetség alapvetően az úton lévők könyve, ám teológiai üzenetei között ott találjuk a hazatérés, a visszatérés, a megérkezés témáit is. Az a gondolat, hogy az ember otthonlétre hivatott valahol a világban, és bolyongásaiból lehetősége van hazatérni valahová, ahová valójában és eredendően tartozik, komoly alátámasztást nyer az Ótestamentumban.

Ebben a tanulmányban négy témakörben szeretném bemutatni a hazatérés Ószövetségben megjelenő, sokszínű motívumvilágát. Először a héber Biblia kánoni koncepciójára figyelünk, amely az Édenkerttől, az ember első otthonától a fogságból hazatérők régi-új otthonáig, Jeruzsálemig rajzol meg egy ívet. Másodsor az Exodus-hagyományt mint a hazatérés nagy mintázatát vizsgáljuk meg, majd a hazatérés-megtérés gondolatkörében mélyedünk el. Végül a prófétai hagyomány eszkatologikus képei közül villantunk föl néhányat, amelyek az otthon valóságát, az Isten színe előtti élet gazdagságát tárják elénk.

JUTTA HAUSMANN: Visszautasítás – kiközösítés – elfogadás – befogadás 41

A nemzeti és kulturális identitás és a vallási önmeghatározás, hovatartozás, csoportközi viszonyulás kérdései az utóbbi évek egyik nagyon aktuális és sokféle oldalról megvilágított társadalomtudományi, kultúratudományi és teológiai diszkusszióját képezik. Már az ókori Izrael szembesült az identitásalkotás és a szomszédos népekhez való viszonyulás, az idegenekkel, jövevényekkel és bevándorlókkal kapcsolatos bánásmód kihívásával. Eme komplex kérdéskör mentén sokszínű koncepciók nyertek felvételt az ószövetségi kánonba a fogság előtti, fogság korabeli és utáni tapasztalatok teológiai reflexióit nyújtva. A tanulmány 5Móz 23,2–9, Ézs 56,1–8 és Ruth könyvének paradigmászerűen kiemelt szövegegyégeinek tárgyalásával kíván hozzájárulni napjaink társadalmi és vallásközi diskurzusához.

BÁCSKAI KÁROLY: A nép és a nemzet fogalma az Újszövetségben 50

Népről és nemzetről, még inkább népben és nemzetben gondolkodni ma korszerűtlen. A nemzetköziség a divat, annak ellenére, hogy mára sem lett egészen nemzetközivé a világ. A népi írók és a népi költők lassan kihalnak, népi teológusokról és lelkészekről pedig nem is beszélünk. A nemzet művésze és a nemzet színésze díj létezik még, elismeréseként a közösség lelkét felemelő tehetségnek. Üdvözlendő az idej reformációi emlékévé jelmondata: reformáció és nemzet. Az emberi elme szüleménye ez a szép szókapcsolat, vagy isteni szándékot tükröz? Tanulmányunkban a népiség és a nemzetiség újszövetségi alapjait keressük.

CSERHÁTI MÁRTA: Jézus és a sziroföníciai asszony találkozása 57

Ez a történet, amelyet Márk és Máté evangélista őrzött meg számunkra, több szempontból is különleges az evangéliumi hagyományban. Jézus először elutasítja a pogány asszony kérését, hogy gyógyítsa meg kislányát, mert küldetése elsősorban „Izrael elveszett juhaihoz” szól. Az asszony azonban nem nyugszik bele az elutasításba. Ügyes és találó szavai arra készítetik Jézust, hogy megváltoztassa az elhatározását. Olyan vitatörténettel van tehát dolgunk, ahol nem Jézus, hanem beszélgetőpartnere érvei döntenek el a vita kimenetelét. A beszélgetés során mindkét félnek át kell lépnie az eltérő vallás, kultúra, nemi szerep és társadalmi státusz által állított határokat.

LÁSZLÓ VIRGIL: Nemzeti identitás és Krisztusban lét 65

A kereszténység születésénél a nemzeti gyökerek és a Krisztus-hit által nyert új vallási identitás viszonya ugyan csak áttételes, de igencsak sajátos módon került a figyelem és a teológiai gondolkodás középpontjába. A pogánymisszió felvetette a kérdést, hogy a Krisztus-hitre térő nem zsidók hogyan válnak az Istentől kapott ígéreték és a vele kötött szövetség részeseivé, ami eddig Izrael mint nép privilégiuma volt.

ma volt. A körülmétkedés, az étkezéssel kapcsolatos tisztasági és tisztátalansági szabályok, valamint a zsidó ünnepnapok, különösen is a szombat megtartása az eltérő etnikumokhoz képest identitás- és elhatárolódásjelzők voltak, az Isten kegyelmi kiválasztásán alapuló szövetség iránti hűség jelei, a szövetségi státusz fenntartásának legelemibb feltételei, azaz a zsidóság *par excellence* megkülönböztető jegyei a pogány népek között, nemzeti és vallási értelemben egyaránt. Különösen is a Galatákhoz írt levélben merül fel, hogy a pogányokból lett keresztényeknek körül kell-e metélkedniük, meg kell-e tartaniuk a zsidó ünnepnapokra és étkezési tisztasági előírásokra vonatkozó rendelkezéseket vagy sem. Élére állítva a kérdést: a kereszténnyé lett pogányoknak egyúttal zsidóvá is kell lenniük a fent tárgyalt vallási és etnikai identitást és elhatárolódást jelző rítus elvégzésével és életviteli szokások felvételével, avagy sem? Pál szerint: „*Krisztusban tehát nincs zsidó, sem görög, nincs szolga, sem szabad, nincs férfi, sem nő, mert ti mindnyájan egyek vagytok Krisztus Jézusban.*” (Gal 3,28) A reformáció és nemzet évében a Szentírás és különösen is Pál apostol saját teológiai küzdelmeiben kifomálódott, témánkra is vonatkozó tanításának alapos vizsgálata két tévúttól óvhat meg minket, amelyekre e tanulmány konklúziója tér ki részletesebben.

BÓDI EMESE: Klasszikus idézetek Bornemisza Péter műveiben

78

A legtöbb klasszikus irodalmi alkotás túlmutat önmagán, általános emberi problémákra keres válaszokat. Bornemisza Péter, a fölfelé ívelő magyarországi reformáció egyik legmarkánsabb egyénisége prédikációiban elszórtan idézi a klasszikusokat. Néha szó szerint idéz, máskor tartalmi kivonatokat közöl. Mi a szerepe ezeknek az idézeteknek a prédikátor munkáiban? Mi a reformátor legfőbb mondanivalója? Bornemisza a legkorszerűbb ismeretekre tett szert Európa különböző egyetemein, Melanchthon hatása döntőnek bizonyul munkásságában. A magyar prédikátor anyanyelvén közli a legkorszerűbbnek számító ismereteket, ezért tartom indokoltnak, hogy tanulmányom olyan kötetben jelenjen meg, amelyik a teológiával és a nemzettel foglalkozik.

CSEPREGI ZOLTÁN: A magyarországi evangélikusság nyelvi és etnikai viszonyai a 16–17. század fordulóján

91

Az egyháztörténeti szakirodalomban evidensnek számít az a tétel, hogy a lutheri reformáció nagy hangsúlyt fektetett az anyanyelvűségre. Másik ilyen közismert körülmény, hogy a soknemzetiségű Magyarországon a reformátori igehirdetés is sok nyelven szólalt meg. De pontosan melyek azok a nényelvek, amelyeken evangélikus reformátoraink miséztek, prédikáltak, énekeltek és írtak? Ha az igehirdetés nyelveit kell összeszámolnunk, akkor (nyelvek és nyelvjáráások megkülönböztetésétől függően) hat-nyolcig jutunk. A liturgikus nyelvek száma azonban ennél lényegesen kevesebb, hiszen ezek már az írásbeliséggel, az irodalmi nyelvekkel voltak kapcsolatban. Szertartási könyvek csak négy nyelven voltak forgalomban: csehül, magyarul, németül és szlovénül. A lelkészjelölteknek így érthetően szükségük volt

más népnyelvek elsajátítására, ez pedig elsősorban nem iskolás módszerekkel, hanem a gyakorlatban, anyanyelvi környezetben történt. Az itt kínált körkép az 1600 körüli évek Magyarországról nyújt pillanatfelvételt, a Muravidéktől a Barcaságig.

KORÁNYI ANDRÁS: Az evangélikus egyház és a nemzeti, nemzetiségi kérdések a bécsi döntések után

107

Az 1920-as trianoni békeszerződést követően jelentősen átalakult az egyházak területi eloszlása, szervezeti felépítése és felekezeti összetétele is mind a történelmi, mind a békeszerződés utáni Magyarország tekintetében. A magyar revizionista törekvések tetőpontja volt az egymást követő két bécsi döntés 1938-ban és 1940-ben. A német és olasz támogatással megvalósult döntés – a térségben végbemenő más, nagy horderejű változásokkal együtt – felerősítette az egymásnak feszülő népi-nemzeti törekvéseket, amelyek hatása alól a magyarországi evangélikusság sem vonhatta ki magát. A Volksbund hatására 1940 végén közzétett *Memorandum evangélikus német gyülekezeteink égető kérdéseinek megoldásáról* című irat mind közegyházi, mind teológiai vonatkozásban megválaszolando kihívást jelentet. Egyházvezetői körből Kapi Béla püspök és Wolf Lajos esperes (a későbbi Ordass Lajos püspök) válasziratai érdemelnek említést, míg teológiai összefüggésben Súlyom Jenő egyháztörténész professzor publikált maradandó értékű véleményt. A jelen tanulmány egyben tiszteletadás is a 40 esztendeje elhunyt Súlyom Jenő emlékének.

SZENTPÉTERY PÉTER: Teremtés, emberiség és nemzet

119

A jelenlegi migrációs válság, az Európai Unió és tagállamai vezetőinek különböző, sokszor a válságot a maga valós méretében felfogni nem akaró reakciói különösen is aktuálissá tették nép, nemzet és emberiség viszonyának kérdését. Közben már jó ideje folyik a vita arról, hogy milyen mértékig engedhető meg a központosítás, kinek és miért lenne jó egy Európai Egyesült Államok (USE). A tanulmányban bemutatjuk, hogy a nép, nemzet történelmi képződmény, ezért aligha fogható fel teremtési rendként. Ugyanez fokozottan igaz a nemzetállamra. Ezt Luther kétféle kormányzásról szóló tanításának mai értelmezésénél is figyelembe kell vennünk. Ugyanakkor a jó kormányzás, mint Luthernél is, Isten gondviselésének rendjéhez tartozik. A gondviselő Isten ugyanaz, aki Krisztusban megbékéltette magát a világot. Végül arról ejtünk néhány szót, hogy a nemzet, nemzetünk a jelen világban identitásunk része. Ezt a részt is, mint mindegyiket, helyén kell kezelnünk.

FINTA GERGELY: „Ha Krisztus Lelke egyesít, bontsuk ki bátran színeit”

132

Az 1982-es *Evangélikus énekeskönyv* elsődleges célkitűzése a reformáció kora énekanyagának felelevenítése volt, de énekeskönyvünk sajátos karakteréhez hozzátartoznak azok a dallamok, amelyeket a szerkesztőbizottság tagjai és más jeles 20. századi komponisták: Súlyok Imre, Rezessy László, Fasang Árpád, Szo-

kolay Sándor, Trajter Gábor és Dóka Zoltán írtak. A szöveganyag pedig csaknem hatvan énekkel gazdagodott. A szövegírók között találkozunk politikai okból félreállított lelkészekkel (Scholz László, Dóka Zoltán), a szerkesztőbizottság tagjaival és jeles költőkkel. Többek között Bodrog Miklós, Weöres Sándor és Marschalkó Gyula nevét kell megemlítenünk. Az írás ezt a sokszínű anyagot veszi számba.

KINCZLER ZSUZSANNA: Reformáció és anyanyelvű éneklés 143

A reformáció tanainak terjedésével hazánkban is igen hamar megszületett az anyanyelvű éneklés gyakorlata, új énekrepertoárt hozva létre. Legősibb anyanyelvű egyházi énekeink különösen is értékesek számunkra, hiszen a reformáció századában éles felekezeti határok még nem alakultak ki, nem szilárdultak meg, énekeink tekintetében közös magyar anyagról beszélhetünk. Az énekek elterjedtségének és szoros hazai meggyökeresedésének vizsgálatához elengedhetetlen az egyházi énekek és a népzene kapcsolatának vizsgálata, amelyre maga Kodály Zoltán intett minket.

OROSZ GÁBOR VIKTOR: Kollektív vallásszabadság és a nacionalizmus kizárólagossága 155

Az életformák, a vallások, a nemzetiségi kisebbségek természetes módon gazdagítják egy társadalom kultúráját, de szinte ugyanilyen természetességgel kelt félelmet a sokféleség, ha ismeretlen marad, akár bevallja valaki, akár nem. Az említett félelemmel szemben a másik megismerése, a vele folytatott párbeszéd és demokratikus kultúránk erősítése lehet a megfelelő módszer. Hiszen a demokratikus jogrendszerben az én szabadságom a másik szabadsága is! Számolnunk kell azzal, hogy a vallások, de a nemzeti identitást formáló értékek sem ismerhetők meg úgy, hogy valaki neutrális álláspontra helyezkedne, és abból a távlatból vizsgálná nemzeti és vallási környezetét. Sokkal inkább tudatosítanunk és megismernünk kell saját nemzeti és felekezeti identitásunkat, értékeinket és céljainkat ahhoz, hogy a más nemzetek és vallások értő ismerőivé és barátainvá válhassunk. A helyes önismeret teremti meg azt a szabadságot, amely nem elszigetelődik, hanem nyit a másik nemzet, vallás, de egyáltalán a Másik ember felé. Mivel világunkat Isten teremtette, és megváltotta Isten hiányának nyomorúságától, a protestáns egyházak nem idegenként tekintenek az Európa-szerte, de hazánkban is egyre nagyobb számban megjelenő más vallású emberekre, hanem úgy, mint akik „lakótársaink”, akik ugyanannak a polisznak a tagjai, akik Isten szava által megszólítottak. A protestantizmus hozzászokott, hogy a hitet a felekezeti sokféleségben tisztelje, így a vallásoknak is helye van a társadalomban, csakúgy, mint a vallások iránti érdektelenségnek. A tanulmány a kollektív vallásszabadság eszméjének a nemzetállamon belüli érvényesülésének vallásfilozófiai, politikai és teológiai dimenzióit tekinti át.

BÉRES TAMÁS: Nemzettudat a globalizált világban 168

A globalizáció előrehaladása a kultúra egyre újabb területeit alakítja át, és a megszokott kérdésterületeket sokszor eddig szokatlan összefüggésekben veti fel. Ebben a keretben a vallás, nemzet és globalizáció háromszögben is újabb válaszok adhatók. Bár a vallás oldaláról sok tekintetben úgy tűnhet, gyökeres változásokon megy keresztül a világ, az interkulturális teológia tisztában van azzal, hogy a kereszténység már akkor is a globalizáció hatásaihoz hasonló változásokat idézett elő a történelemben, amikor ezt még úgy hívták: *oikoumené*.

KODÁCSY-SIMON ESZTER: Kivezetés – beavatással 177

Általános értelemben vett oktatás nincs – az oktatás nem légüres térben történik. Az oktatás – a szó eredeti jelentése szerint – mindig kivezet valahonnan s bevezet valamibe. A fő kérdés az, hová vezet be a diákot. Mibe avatja be – főleg, ha egyházi iskolára gondolunk? Mit ad s mit adhatna az egyházi oktatás a mai technikai társadalomban? Mi a kapcsolata a technikai, a humanisztikus és a beavató tanítási formáknak? S hogyan jelenhet meg ezekben a nemzeti kérdés? Paul Tillich, a 20. század egyik legérdekesebb teológusa, evangélikus lelkésze az oktatásról megfogalmazott gondolataival ma is hasznos szempontokat ad az egyházi iskola és a hitoktatás témájához.

SZABÓ LAJOS: Mikro- és makroközösségek szerepe az egyházi és a társadalmi életben 188

Az életerős közösségnek mindig az a legfontosabb ismérve, hogy benne a megújulás lehetősége a tagok számára nagyon jól érezhető. A mikro- és makroközösség is úgy tudja megmutatni az életképességét kifelé, hogy a fejlődését és a változásra való képességét megtapasztalják azok, akik szorosban hozzátartoznak. A tágabb környezet számára valódi vonzerőt is ezekkel a tulajdonságokkal tud kifejezni egy csoport. A mikro- és makroközösségek életerege nagyban függ attól, hogy az alapértékeik mennyire tisztán és egyértelműen ismerhetők fel. Az egyházi közösségeknek és csoportoknak is nagyon vigyázniuk kell arra, hogy ne a gyakorlati egyházi élet alapjaitól idegen, tőle távoli értékek domináljanak a mindennapi működésükben, hanem a saját értékek, amelyek eredetien az övék. Ezek a genuin jellemzők legyenek ténylegesen az alapvető értékek a csoport életében. Ugyanakkor legyenek ezek láthatóak a kívülállók számára is. Először ezek tűnjenek fel, ha valaki rátekint a csoportra. Önmagukra és másokra nézve is jelentsenek élményt és erőforrást ezek a prioritások.

A kötet szerzői 207

„BOLDOG AZ A NEMZET...”

A reformáció kezdetének ötszáz éves jubileumára készülő Magyarországi Evangélikus Egyházban a 2016-os esztendő a „reformáció és nemzet” tematikus éve. Felületes megközelítésben könnyen adódna a lehetőség, hogy példának okáért Zsolt 33,12-t tegyük meg mottónak: *„Boldog az a nemzet, amelynek Istene az ÚR, az a nép, amelyet örökségül választott”*. Mottóként használhatnánk továbbá a magyarországi reformáció énekköltőjének, Szkhárosi Horváth Andrásnak ezt a sorát: *„Királyi nemzet vagy, noha te kicsiny vagy...”* (*Evangélikus énekeskönyv* 261/2). Látszólag mindkét esetben hidat vernénk a „reformáció és nemzet” két pillére között, ám ezzel komoly félreértést is okoznánk. A bibliai és a reformátori látás segítségével el kell ugyanis kerülni azt a félreértést, mintha a magyar nemzet lenne Isten választott népe. Hívó emberként természetesen azt szeretnénk, ha népünk körében is minél többen felismernék az üdvösség útját. Az Újszövetségen tájékozódó meggyőződésünk alapján azonban azt valljuk, hogy nem egy etnikum, hanem a hívők közössége jelenti azt a királyi nemzetet, amelyet az Istenhez tartozása miatt boldognak lehet nevezni. Mind a több nemzetiségű gyökerekkel rendelkező egyházunk, akár a világkereszténység általában arról tanúskodik, hogy a sok nyelvi és etnikai hagyomány Jézus Krisztus egy egyházában találkozhat.

Az Evangélikus Hittudományi Egyetemnek ez a *Teológia és nemzetek* című oktatói kötete éppen ezt a tisztánlátást kívánja szolgálni. A kiadvány immár a harmadik a sorozatban, hiszen ezt a korábbi években megelőzték a *Teológia és kultúra*, illetve a *Teológia és oktatás* című tanulmánygyűjtemények.

A tizenhat főállású oktató által jegyzett kötet nemcsak a tartalomban és a címben kapcsolódik a tematikus évhez, hanem mintegy megszólal benne a 2016-os év jelmondata is: *„Sok nyelv – EGYHÁZ”*. Bár tizenhat különböző témáról, különböző stílusban olvashatunk, mégis érezhető az írások közötti koherencia, együtt egy nagy egészet alkotnak. A tanulmányok sorrendje is tudatos szerkesztést mutat: fokozatosan vezetnek előre a történelemben (az Ószövetség korától egészen napja-

inkig), illetve mind mélyebben mutatják meg a reformátorok által fontosnak tartott szempontok különböző korszakokban való megvalósulását.

Az ószövetségi témájú írások központi témája az ősatyák nomád életmódjának változékonysága és a letelepedés, a berendezkedés, az otthon stabilitása közti feszültség. Figyelemre méltó, hogy az oktatók bemutatják mindkét életformát, de nem mint egymást kizáró életmódokat, hanem az ószövetségi igeszakaszok által bizonyítva, hogy Izrael népében sem a jövevénység, sem pedig a letelepedés nem számított egyedül elfogadható normának.

A kötet újszövetségi vonatkozásaiból azt a Pál apostoli felismerést emelem ki, amely megóvhat két ma igen népszerű tévúttól: egyrészt a nemzeti identitás mindenek feletti hangsúlyozásától és abszolutizálásától, másrészt a nemzeti identitás eltörlésére, a nemzetek egybeolvasztására irányuló kísérlettől.

Az egyháztörténeti tanulmányok elsősorban a reformáció évszázadára fókuszálnak, de bepillantást nyerhetünk egyebek mellett a trianoni döntés utáni magyarországi, soknemzetiségű evangélikus egyházi helyzetbe is. Az írások hűen tükrözik a reformáció korának nemzetről alkotott felfogását és lényeges pontokon építenek a reformáció korára, például a kettős kormányzás tanításának mai értékelésében, kritikájában.

Igen aktuális tanulmányok születtek a rendszeres teológia területén is. A kollektív vallásszabadság és a nacionalizmus kérdései, a fundamentalista iszlám egyre fenyegetőbb jelenléte Európában és a globalizáció nemzettudatra gyakorolt hatásai olyan pontok, amelyek az egykori reformátori tanítás értelmezését segíthetik a kortárs gondolkodásban, hazai evangélikus felelősségünkben.

Ez a szisztematikai munka mintegy előkészíti a gyakorlati teológiai megközelítést, amely két fontos területen érintkezik a reformáció és nemzet tematikájával. Az egyik Paul Tillich oktatásról vallott nézeteinek ismertetése, valamint Luther Márton ugyanezen témában vallott véleményével való összehasonlítása.

Megítélésem szerint ez az oktatói kötet egyrészt hozzájárul a reformáció értékeinek megőrzéséhez, másrészt tudományos alapot biztosít további kutatásokhoz. A sorozat két korábbi kiadványának igen jó visszhangja is reményt ad arra, hogy a jelen kötet korántsem csak az evangélikus egyházban számíthat érdeklődésre, hanem a protestantizmus egészében, sőt szélesebb tudományos körökben is.

Ha a kutatásban és az oktatásban szerepet vállaló szerzőkkel végigjárjuk az általuk kijelölt utat, akkor – immár helyes értelemben – el tudjuk mondani: *„Boldog az a nemzet, amelynek Istene az ÚR, az a nép, amelyet örökségül választott”*.

Fabiny Tamás
püspök, a reformációi emlékbizottság elnöke